

'הפוחת בית הצואר בשבת חייב חטאת' – רש"י מפרש שפוחתו מתחילתו, וחייב משום מלאכת 'מכה בפטיש' שהרי עתה גומר מלאכתו של החלוק. ולא כתב לחייב משום 'קורע' – כי אין חייב משום קורע אלא הקורע על מנת לתפור (רמב"ן וריטב"א).

ובבאור הלכה (שמ, יד ד"ה ולא) האריך להוכיח [גם בשיטת רש"י] שהקורע על מנת לתקן חייב אפילו שלא על מנת לתפור. ובאר מדוע לא כתב רש"י שחייב משום קורע – כי אין שם 'קורע' אלא בדבר שהוא עתה משחית ומקלקל, ועושה כן לצורך תיקון אחר [כמו שהיה במשכן, אם נפלה תולעת ביריעה, קורעים אותה כדי לתקנה], אבל כאן שפוחת בית צואר, אין על כך שם 'קורע' כלל, אדרבה בכך הוא גומר את הבגד ומשלימו, ולכן כתב רש"י שאינו חייב אלא משום 'מכה בפטיש', וכמשמעות הגמרא (בשבת מח) שהשוותה קריעת בית הצואר להכנסת מוכין לכר.

יש ראשונים שפרשו שחייב [אף] משום קורע. וע' נפקותות בין דעה זו לדעת רש"י, במנחת חינוך 'מוסר השבת' בונה ג.

'שלשת לוגין מים... לא פסלוהו' – מה שכתב כאן רש"י 'ופסול מקוה במים שאובין – מדרבנן הוא' כוונתו על גזרת נפילת שלשת לוגין למקוה חסר, אך לא על פסול 'שואבין' של עצם המקוה, שבוה נחלקו ראשונים בדבר (ע' בשו"ת דובב מירשים ח"ג סח, ב). וע' בפירוט השיטות במובא בב"ק סז. עוד בדברי רש"י הללו, ע' בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א קכ, ז).

'שלשת לוגין מים חסר קורטוב שנפל לתוכן קורטוב של יין ומראיהן כמראה יין' – משמע קצת ששייך במציאות שינוי מראה בחלק קטן כזה, שהוא שיעור 1/192 (שהקורטוב הוא אחד מ-64 מלוג). וע' שו"ת אג"מ יו"ד ח"ג יב, ב.

דף ד

זכנ ג' לוגין מים חסר קורטוב שנפל לתוכן קורטוב חלב, ומראיהן כמראה מים, ונפלו למקוה – לא פסלוהו' – הגם שנקראים 'מים', מ"מ כיון שאין כאן שיעור ג' לוגין מים – אינם פוסלים. ואינו דומה למי צבע שלשה לוגין, שפוסלין – כי שם יש מים שלשה לוגין. ויתכן שאפילו אם בלעדי הצבע אין במים ג' לוגין, והצבע משלים השיעור [כדמשמע לדייק שאפילו ג' לוגין מצומצמים פוסלים, והלא חלק מכמות זו הוא צבע], אעפ"כ הצבע אינו משקה לעצמו אלא כולו משמש למים ובטל אליהם, לכן נחשב ג' לוגין מים. [וכן לענין שכר ג' לוגין, שדינו כמי צבע (כמבואר בעירובין כט:), נראה שאף על פי שכמות המים לבדן פחותה משלשה לוגין – פוסל].

אך אפשר שזה רק כשצבע על ידי שריית סמנים, שאין בהם ממשות נוזל, [וכשריית הפירות בשכר], אבל אם שפך לתוכן צבע ממשי, בין נוזלי בין מוצק שנמס, כעין צבעים של היום – אפשר שאינו משלים המים לשיעור ג' לוגין. וכן יש לדייק מלשון הט"ו (יו"ד רא ס"ק לה).

שאלה זו נוגעת גם לדין שינוי מראה הפוסל את המקוה; עפ"י המבואר במשנה ובפוסקים (יו"ד רא, כה) שמי צבע אינם פוסלים את המקוה בשינוי מראה, לעומת יין ושאר משקים הפוסלים בשינוי מראה, מפני אותו חילוק המבואר בגמרא. – האם זה כולל גם צבע ממשי שנימוח, או שמא באופן זה נחשב כמשקה לעצמו הפוסל בשינוי מראה.

ודבר זה שנוי במחלוקת המשנ"ב (קסד, ד – לענין טבילת ידים לאכילה במים שנימוח בהם צבע) והחזו"א (או"ח כב, ט). המשנ"ב פסל והחזו"א הכשיר, לפי שלא נזכר בראשונים אלא יין וכו' שנקרא 'חמרא מזיגא', אך לא צבע, שהגוש הנימוח בטל אל המים. [ולדעת המשנ"ב נראה שזה, שלא נזכר במשנה ובראשונים – לפי שלא היה דרכם בצבע שכזה, אלא בשרית סמנים].

'חבית מליאה מים שנפלה לים הגדול – הטובל שם לא עלתה לו טבילה' – כי חוששים שמא בא ראשו ורובו במים שאובין, והרי גזרו חכמים על הבא במים שאובים שפוסל את התרומה (רש"י). ודוקא לתרומה, ומדרבנן, אבל הטבילה עצמה כשרה, שהרי המים מחוברים לים ומטהרים. ואף על פי כן גזרת 'הבא במים שאובין' קיימת, שהרי טעם הגזרה שלא יאמרו לא אלו מטהרין אלא אלו, שייך גם באופן שהמים השאובים מחוברים למקוה, שחוששים שיסברו הבריות ששאובין מטהרים (עפ"י המאירי ופני יהושע). ובקהלות יעקב (ה) הוסיף לבאר שלשיטת רש"י צ"ל שעדיין שם 'שאובין' עליהם אלא שחיבורם למקוה מועיל לטהר את הטובל, אבל לא פקע מהם שמם, ולכך שייכת כאן גזרת 'שאובין'. ונפקא מינה שאם אח"כ ייחסרו מארבעים סאה מי המקוה שאינם שאובים, אי אפשר לטבול באלו, וכשיטת הראב"ד.

ואם תאמר, אם כן מדוע נקטו 'הטובל שם לא עלתה לו טבילה' ולא נקטו דין זה בטהור שנכנס לשם, שנשוא?

יש לומר שסובר רש"י כדעת האומר שבטהור לא גזרו שיתטמא כי אם בנפילה על ראשו ג' לוגין מים שאובין, ולא כשבא הוא לתוכם (משנה למלך הל' שאר אבות הטמאות ט, א. ועריטב"א ואילת השחר).

התוס' גרסו 'חבית של יין' (לבן), ולשיטתם חוששים שמא טבל ביין ולא במים, ולא הועילה טבילתו כלל. אבל במים – מועילה השקתם לים לטהר את הטובל שם. וכן כתב הריטב"א. ומדברי הרמב"ם (מקואות ו, י) משמע שהפירוש כפשוטו, לא עלתה לו טבילה כלל, ומדובר במים, ואעפ"כ לא חילק בין תרומה לחולין. ובארנו שיטתו על פי מה שכתב הריטב"א בשם רבי משה הדרשן, לפי שהים הגדול מימיו מלוחים ומי החבית מתוקים, ואינם מתערבים יפה אלו באלו, הלכך אין מועילה השקה באופן זה לטהרם (עפ"י ערוך לנר; קהלות יעקב ה, ע"ש).

שאמרו 'ים הגדול' – לרבותא, אף על פי שמימיו גועשים (כן מבואר מדברי הרמב"ם מקואות ו, י. ולהג"ל בפירוש הרמב"ם, 'ים הגדול' דוקא שמימיו מלוחים. וע' בחזון איש 'חז"מ לקוטים ר"ס כג) שצידד לפרש בדוקא. והביא שמהתוס' (בבבט קט). משמע שהים נחשב 'זוחלין' ולא 'אשבורן'. ונשאר בצריך עיון).

'לוקין ומשלמין, שלא השם המביאן לידי מכות מביאן לידי תשלומין' – רש"י מפרש שהמלקות והממון חיובם משני מקראות, לכן חייב שניהם. והתוס' חולקים ומוכיחים שגם כשהם ממקרא אחד חייב רבי מאיר מלקות וממון. [ובכתובות הקשו על פרש"י מסברא, שיותר יש לחייב את שניהם כשנלמדים מקרא אחד. וגם מסתבר שעדים שהעידו על אחד שהוציא שם רע וחייב מלקות וממון, שמתחייבים גם הם שניהם]. והביאו התוס' לפרש שהכוונה לומר שתשלומי ממון אינם נצרכים לאזהרה, הלכך באה האזהרה למלקות מלבד תשלום הממון.

ובכתובות (לב): פרשו התוס' שהואיל והממון לא נכתב בסמוך ללאו, 'לא תענה, ואם ענה – ועשיתם...', הרי שאינו בא לנתק הלאו, הלכך לוקה ומשלם.

(ע"ב) 'מה להצד השהו שבהן שכן יש בהן צד חמור' – ערש"י ותוס'. הרמב"ם בפרוש המשנה (כפ"ג) כתב שעדים זוממין לוקים על דבריהם כאילו עשו מעשה, מפני שנצרכים להגיד עדותם בבית דין. ונראה שהוא הטעם במוציא שם רע, הואיל והביא עדים לבית דין והוציא שם רע בבית דין, לכך נחשב כמעשה ולוקה.

ואולי זהו 'צד חמור' – שעבירה שנעשית בפני ב"ד, שעושה שידונו שלא כדין על ידי אמירת שקר בפניהם – לוקה אף שאין בה מעשה.

[וכשם שדרשו ז"ל (בתמורה ג: ובירושלמי שבועות ספ"ג) מהכתוב **אם לא תשמר... ליראה את השם הנכבד והנורא... והפלה ה' את מפתך... שהמקלל חברו בשם או נשבע לשקר בשם – לוקה הגם שאין בו מעשה, כמו כן משום שמושב ב"ד נקרא על שם ה' יתברך, גם זה בכלל 'אם לא תשמר... ליראה את השם הנכבד והנורא', וגם על זה נאמר 'והפלה...'] (משך חכמה תבוא כח, נח).**

זרבנן, האי לא תענה ברעך עד שקר מאי דרשי ביה... ור' מאיר, אזהרה לעדים זוממין מנא ליה? אמר ר' ירמיה: נפקא ליה מוהנשארים... – מבואר שלדעת ר' מאיר עדים זוממין נענשים בעונש מלקות משום 'לא תענה' מלבד עונש ההזמה המפורש בכתוב, 'ועשיתם לו...'

ואין להקשות, אם כן בעדות בן גרושה ילקו שמונים לר' מאיר, משום 'לא תענה' ומשום 'הצדיקו... אם בן הכות...?' – יש לומר, כל עיקר המלקות שנתחדש מ'הצדיקו... אינו אלא משום אזהרת 'לא תענה'.

[ולפי"ז מובן מדוע עולא (לעיל ב:) סתם לשונו: **רמז לעדים זוממין שלוקין מן התורה מניין** ולא פירש בעדות בן גרושה דוקא? – כי באמת בא לכלול בזה גם מלקות ד'לא תענה' אליבא דר' מאיר, שלוקין גם כשהעידו על חיוב מלקות או ממון, דקרא ד'הצדיקו' מגלה שלוקין על 'לא תענה'].

וגם אם נאמר שדין מלקות בעדות בן גרושה וכד' הוא עונש מיוחד של דין הזמה במקום 'כאשר זמם' – יש לומר שאינו לוקה פעמיים כי זה נגד המפורש בכתוב עצמו 'הצדיקו... והיה אם בן הכות הרשע והפילו השופט... ארבעים יכנו לא יוסף' – הרי שלפי הדרש דקאי על עדות דבן גרושה, גילה הכתוב שאינו לוקה אלא ארבעים.

ואין להקשות להפך, לרבי מאיר למה לי ללימוד מלקות מקרא ד'הצדיקו', והלא לעולם לוקה משום 'לא תענה' – זה אינו, שהרי אילו לא מקרא זה לא הייתי יודע שלוקים על 'לא תענה', כי מכאן הוא המקור לכך שלוקין על לאו שאין בו מעשה, דגמרינן ממוציא שם רע ועדים זוממין (וכדברי התוס' בכתובות מה סע"ב. וצ"ע בכל זה במפרשים. וע' שו"ת אגרות משה חו"מ ח"א סו"י ט).

זרבנן, ההוא מיבעי ליה להכרזה. ור' מאיר – הכרזה מישמעו ויראו נפקא' – נראה שגם חכמים מודים שהכרזה מ'יראו וישמעו' נפקא, אלא שסוברים שולא יספו אינו מתפרש כאזהרה אלא תוצאה ע"י שישמעו ויראו (חדושים ובאורים).

דף ה

דבא אמר: בעינן כאשר זמם לעשות לאחיו וליכא. אי הכי ממון נמי? – ממון מצטרף מלקות לא מצטרף' – אף על פי שעיקר עונש 'ועשיתם לו כאשר זמם' ענינו הפסד של הזוממין ולא משום תשלום פיצוי לנידון, שהרי העדים נהרגים ולוקים ללא שהוא מקבל כלום, [וכן בממון, הלא לרבי עקיבא הוי קנס. וגם ידועה הערת ה'יראים' מנין המקור שמשלמים לזה שזממו לו], ואם כן כיצד מתקיים בממון 'כאשר זמם' הלא כל עד אינו מפסיד אלא מחצית ממה שזמם להפסיד לאחיו?

יש לומר, אע"פ שזה עיקר הטעם אך הואיל וגדר חיוב ממון בכל מקום [ואף קנס] הוא תשלום לפלוני, ומצד קבלתו של זה אכן מתקיים 'כאשר זמם' במה שקיבל תשלום מלא, אע"פ שמצד חסרונו של הנותן אינו חסר – אין לנו לחוש לכך, כי עיקר החיוב מתקיים בקבלת חברו. והלא אם כל עד יחויב ליתן לו כאשר זמם, נמצא קיבל יותר ממה שרצו להפסידו (וע' שער ישר ז, א סד"ה ומה).